

Матеріал надійшов до редакції 7.09.2026

Прорецензовано 28.09.26

Схвалено до друку 5.10.2026

УДК 376.1-056.262:159.942:37.013

Світлана Гулевич,

фахівець соціальної роботи,

Львівський обласний осередок, Українська спілка інвалідів

E-mail: svetlanagulevich2020@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6719-6453>

Svitlana Hulevich,

Social Work Specialist,

Lviv Regional Branch, Ukrainian Union of Persons with Disabilities

Львівський обласний осередок, Українська спілка інвалідів,

79040 Україна, м. Львів вул. Данила Апостола, 10 оф. 10

Lviv Regional Branch, Ukrainian Union of Persons with Disabilities,

10 Danyla Apostola St., Office 10, Lviv, 79040, Ukraine

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТАКТИЛЬНИХ КНИГ ЕМОЦІЙ НА ОСНОВІ МУЛЬТИСЕНСОРНОГО ПІДХОДУ

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF CREATING TACTILE BOOKS OF EMOTIONS BASED ON A MULTISENSORY APPROACH

Анотація. У статті досліджено потенціал тактильної книги емоцій як інноваційного засобу сенсорного навчання, психологічної підтримки та соціальної адаптації осіб з порушеннями зору. Актуальність теми зумовлена необхідністю створення ефективних інклюзивних ресурсів, здатних компенсувати обмеження візуального сприйняття та забезпечити повноцінний розвиток емоційної і комунікативної сфер особистості. Особливу увагу приділено використанню тактильних книг у роботі з особами з вродженими

порушеннями зору, а також з тими, хто втратив зір унаслідок травматичних подій, зокрема військовослужбовцями. У роботі представлено авторський підхід до створення тактильної книги емоцій, що базується на поєднанні рельєфних, текстильних і об'ємних елементів для передачі емоційних станів через дотик. Описано види технологій створення різних видів передачі об'ємів для кращого тактильного сприйняття, підбору текстильних та декоративних матеріалів, які забезпечують поступове ускладнення сенсорного досвіду користувача. Зазначено, що ілюстративний матеріал, поданий у вигляді тактильних зразків різних фактур (м'яких, шорстких, гладких) та декоративних елементів, виконує не лише пізнавальну, а й асоціативно-емоційну функцію, сприяючи формуванню зв'язків між дотиковими відчуттями та внутрішніми емоційними станами. Ілюстрації у книзі розглядаються як підкріплення словесного тексту, що забезпечує цілісність сприйняття та підсилює ефект занурення у навчальний матеріал. Розглянуто можливості інтеграції тактильних книг в освітній та реабілітаційний процеси як засобу розвитку сенсорного сприйняття, дрібної моторики, мовлення, уяви та емоційної компетентності. Визначено педагогічні, корекційні та терапевтичні функції тактильної книги емоцій, зокрема її роль у формуванні здатності до розпізнавання, вираження та регуляції емоцій. Гіпотетично систематичне використання такого типу навчальних матеріалів сприяє підвищенню рівня самосвідомості, розвитку комунікативних навичок та зміцненню психологічної стійкості користувачів. Окрему увагу приділено методичним аспектам використання тактильної книги, що узагальнені у вигляді таблиці рекомендацій для педагогів, асистентів та фахівців реабілітаційної сфери. У таблиці структуровано етапи роботи з книгою, способи подачі матеріалу, варіанти супровідних завдань та очікувані результати навчально-корекційного впливу. Такий підхід дає змогу систематизувати практичне застосування розробленого засобу та забезпечує його адаптивність до індивідуальних потреб користувачів. Отже, тактильна книга емоцій розглядається не лише як навчальний посібник, а і як універсальний інструмент підтримки особистісного розвитку, відновлення та соціальної інтеграції осіб з порушеннями зору.

Ключові слова: тактильна книга, тактильні засоби навчання, емоції, порушення зору, інклюзивна освіта, сенсорний розвиток, військові, реабілітація, тифлопедагогіка.

Abstract. The article explores the potential of a tactile book of emotions as an innovative means of sensory learning, psychological support and social adaptation of people with visual impairments. The relevance of the topic is due to the need to create effective inclusive resources that can compensate for the limitations of visual perception and ensure the full development of the emotional and communicative spheres of the personality. Particular attention is paid to the use of tactile books in working with people with congenital visual impairments, as well as with those who have lost their sight as a result of traumatic events, in particular military personnel. The paper

presents the author's approach to creating a tactile book of emotions, which is based on a combination of relief, textile and volumetric elements for transmitting emotional states through touch. Types of technologies for creating different types of volume transmission for better tactile perception, selection of textile and decorative materials that provide a gradual complication of the user's sensory experience are described. It is noted that illustrative material, presented in the form of tactile samples of various textures (soft, rough, smooth) and decorative elements, performs not only a cognitive, but also an associative-emotional function, contributing to the formation of connections between tactile sensations and internal emotional states. Illustrations in the book are considered as a reinforcement of the verbal text, which ensures the integrity of perception and enhances the effect of immersion in the educational material.

The possibilities of integrating tactile books into educational and rehabilitation processes as a means of developing sensory perception, fine motor skills, speech, imagination and emotional competence are considered. The pedagogical, correctional and therapeutic functions of the tactile book of emotions are determined, in particular its role in forming the ability to recognize, express and regulate emotions. Hypothetically, the systematic use of this type of educational materials contributes to increasing the level of self-awareness, developing communication skills and strengthening the psychological resilience of users.

Special attention is paid to the methodological aspects of using the tactile book, which are summarized in the form of a table of recommendations for teachers, assistants and specialists in the rehabilitation field. The table structures the stages of working with the book, methods of presenting the material, options for accompanying tasks and expected results of educational and corrective impact. This approach allows systematizing the practical application of the developed tool and ensures its adaptability to the individual needs of users. Thus, the tactile book of emotions is considered not only as a teaching aid, but as a universal tool for supporting personal development, recovery and social integration of people with visual impairments.

Key words: tactile book, emotions, visual impairment, inclusive education, sensory development, military, rehabilitation, typhlopedagogy.

Актуальність дослідження. Освітній простір України орієнтується на принципи інклюзії, рівного доступу до знань та створення адаптованого навчального середовища для різних категорій здобувачів освіти [2, с. 15–27]. Особливої актуальності це набуває щодо осіб з порушеннями зору, для яких провідними каналами сприйняття інформації є дотик, слух, нюх, смак та просторовий досвід [4, с. 77–93]. У контексті воєнних подій в Україні зростає

кількість осіб із набутою втратою зору, зокрема військовослужбовців, які потребують не лише медичної допомоги, а й комплексної психологічної, соціальної та освітньої підтримки [8]. У таких умовах постає необхідність розроблення нових адаптивних засобів навчання та реабілітації, здатних поєднувати сенсорний розвиток і відновлення емоційної рівноваги. Одним із перспективних інструментів може виступати тактильна книга емоцій, що дозволяє передавати емоційні реакції через дотикові образи, фактури, рельєфи та об'ємні форми.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми спеціальної освіти та навчання осіб з порушеннями зору висвітлено у працях В. Бондаря (2003), А. Колупаєвої (2023), Є. Синьової (2018), С. Миронової (2016), де розглядаються питання адаптації освітнього середовища та розвитку спеціальної педагогіки [1, с. 2-5; 2, с.15–28; 4, с.36–39]. Питання емоційного інтелекту досліджували Д. Гоулман (2005) і Г. Гарднер (2011), які наголошували на важливості невербального та емоційного пізнання у процесі соціальної взаємодії [5, с.46–58; 6, с. 179–217]. Значення мультисенсорного навчання підтверджується рекомендаціями UNESCO (2020) щодо створення доступного освітнього середовища [7, с.187–189]. Водночас питання створення тактильних книг, спрямованих саме на формування уявлень про емоції та їх застосування для військових з набутою втратою зору, залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування науково-методичних засад створення тактильних книг емоцій на основі мультисенсорного підходу та принципу поступовості сприйняття для осіб порушенням зору.

Методи дослідження. У роботі використано аналіз наукової літератури з педагогіки, психології та тифлопедагогіки; порівняльний аналіз сучасних інклюзивних практик; проєктний метод у створенні авторської моделі тактильної книги; узагальнення практичного досвіду застосування тактильних матеріалів.

Результати дослідження. Емоційна сфера людини є важливим чинником соціальної взаємодії, саморегуляції та психічного благополуччя [5, с. 25–26].

Особи з порушеннями зору нерідко мають обмежений доступ до невербальної інформації, що ускладнює розпізнавання міміки, жестів та емоційних сигналів співрозмовника [4, с. 58]. Тактильне сприйняття у людей з порушеннями зору виконує компенсаторну функцію та сприяє формуванню цілісних уявлень про навколишній світ [4, с.60]. Використання різних фактур, рельєфів і просторових форм активізує процес сенсорної інтеграції та підсилює емоційне запам'ятовування інформації [12, с. 437–438].

У 2016 році на платформі Behance було опубліковано магістерський дипломний проєкт Aneta Drohomirecka (Анета Дрохомерічка) під назвою «Moja Twarz» (Моє обличчя), авторка зазначала, що хотіла зробити естетичну й функціональну книгу з додаванням шрифту Брайля (рис. 1).

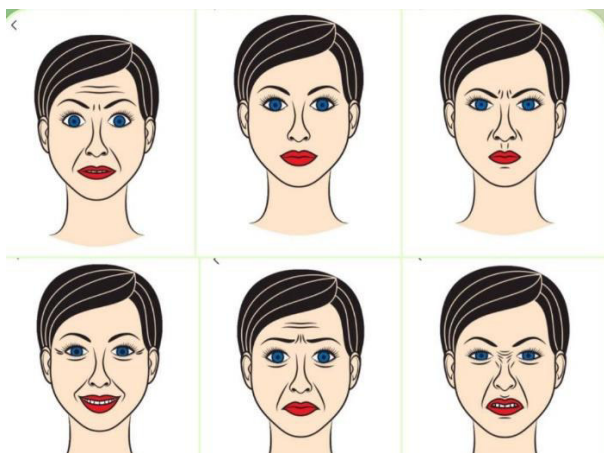

Рис. 1. Дипломний проєкт Aneta Drohomirecka «Moja Twarz», платформа Behance, 2016.

Як візуальний прототип було взято ілюстрацію обличчя з книги та перетворено в адаптацію двох тактильних книг та тривимірних масок як пілотний пробний варіант. Четвертий варіант тактильної книги було максимально спрощено для найменших користувачів. У зв'язку з цим тактильна книга емоцій може виконувати комплексну функцію: навчальну, корекційну, комунікативну, терапевтичну та реабілітаційну.

Структура авторської тактильної книги

Запропонована книга передбачає вивчення шести базових емоцій: радості, суму, страху, гніву, здивування та спокою. Кожна емоція подається у чотирьох форматах: рельєфно-графічному, текстильно-фактурному, об'ємно-просторовому та інтерактивно-моделюючому. Інтерактивні елементи дають змогу користувачеві не лише сприймати, а й самостійно конструювати емоцію через дотик.

1. Рельєфно-графічна форма

Емоція передається через прошиті контури обличчя, які перекриті спеціальним контурінгом для скла і утворюють об'ємну лінію для сприйняття зміни положення брів, губ, очей та волосся. Така форма сприяє розвитку уявлень про міміку (рис. 2).

Рис. 2. Текстильно-фактурна форма

Використовуються матеріали різної структури з додаванням декоративних елементів у вигляді гудзиків у формі штучних очей, вій та волосся. Тактильні лінії міміки обличчя допомагають глибше відчуття емоційний зміст (рис. 3).

Рис. 3. Об'ємно-просторова форма

Моделі обличчя або маски дають можливість досліджувати емоційні стани через тривимірну форму, що максимально наближено до реального досвіду. Каркасні форми виконано в техніці пап'ємаше та проклеєні текстильною тканиною замші, яка утворює приємний дотик та формує певні мімічні зморшки (рис. 4).

Рис. 4. Інтерактивно-моделююча форма (авторська розробка)

Особливістю четвертого варіанту авторської тактильної книги є повне рельєфне спрощення і виконане у формі аплікації, накладання різних фактур тканин та впровадження інтерактивних сторінок, що дозволяють користувачеві самостійно моделювати міміку обличчя. Такі сторінки функціонують як тактильний конструктор емоцій, що дає змогу створювати різні мімічні комбінації (рис. 5).

Рис. 5. Мімічні комбінації

Особливості інтерактивної взаємодії

На відміну від статичних зображень, інтерактивні елементи дають можливість користувачеві не лише сприймати, а й конструювати емоцію. Для кращого опрацювання та дослідження запропоновані методичні рекомендації та систему вправ за блоками, поданими у таблиці 1.

Таблиця 1. Система вправ для роботи з тактильною книгою емоцій.

Авторська розробка

	Назва вправи	Мета	Матеріали	Хід виконання	Очікуваний результат
	Впізнай	Розпізнава	Готові	Дослідження	Формування емоційного

	емоцію	ння емоцій	сторінки	обличчя та визначення емоції	словника
	Склади емоцію	Розуміння міміки	Змінні елементи	Створення емоції вручну	Причинно-наслідкове мислення
	Зміни настрій	Гнучкість мислення	Готове обличчя	Перетворення однієї емоції в іншу	Усвідомлення динаміки емоцій
	Опиши відчуття	Розвиток мовлення	Будь-яка сторінка	Опис тактильних відчуттів	Розвиток емоційної рефлексії
	Емоція з досвіду	Психоло- гічна підтримка	Конст- руктор	Відтворення власних емоцій	Зниження напруги
	Дзеркало емоцій	Соціальна взаємодія	Двоє учасників	Один створює — інший відгадує	Розвиток комунікації

Наукова новизна. Дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробленні авторських моделей тактильних книг емоцій для осіб з порушенням зору. Уперше запропоновано ряд тактильних книг подання емоцій, що ґрунтується на принципі поступовості тактильного сприйняття та передбачає послідовне використання рельєфно-графічних, тактильно-фактурних, об'ємно-просторових та інтерактивно- моделюючих елементів.

Авторським елементом є розроблення інтерактивно-моделюючого формату подання емоцій, який функціонує як тактильний конструктор і дає змогу користувачеві самостійно створювати та змінювати мімічні образи через маніпулювання окремими елементами. Запропоновано систему методичних вправ та рекомендацій щодо використання книг в освітньому, корекційно-розвитковому та реабілітаційному процесах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз наукових джерел з тифлопедагогіки, спеціальної освіти, психології та мультисенсорного навчання дав можливість обґрунтувати доцільність використання тактильних засобів для формування уявлень про емоції в осіб з порушеннями зору. У статті представлено науково-методичні засади створення авторської тактильної книги емоцій, основу яких становить принцип поступовості сприйняття. Запропонована модель передбачає послідовний перехід від простих рельєфних зображень до інтерактивного моделювання міміки та забезпечує поєднання пізнавального, сенсорного й емоційного досвіду користувача. Визначено педагогічний потенціал тактильної книги як засобу розвитку тактильного сприйняття, емоційного словника, комунікативних навичок та соціальної взаємодії. Розроблено систему вправ і методичних рекомендацій, які можуть бути використані в роботі тифлопедагогів, асистентів учителя, практичних психологів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів та реабілітаційних установ. Перспективи подальших досліджень пов'язано з апробацією запропонованої моделі тактильної книги серед дітей з порушеннями зору та осіб з набутою втратою зору, а також із вивченням її впливу на розвиток емоційної компетентності, комунікативних навичок і психологічної адаптації користувачів.

Фінансування. Це дослідження виконано без залучення цільового грантового фінансування від будь-яких установ у державному, комерційному чи неприбутковому секторах.

Декларація щодо штучного інтелекту. Під час підготовки даної статті автор використовувала інструмент штучного інтелекту Chat GPT (Open AI) як допоміжний інструмент для мовностилістичного опрацювання та переформулювання окремих фрагментів тексту відповідно до вимог наукового стилю, а також для пошуку потенційно релевантних наукових джерел. Усі запропоновані джерела були самостійно перевірені та опрацьовані авторкою. Наукова концепція, авторські методичні розробки у вигляді тактильних книг і методичних засобів для навчання, таблиці, колаж фотографій створений у програмі CANVA, зміст і висновки статті сформовано авторкою. Авторка

здійснила критичну перевірку та остаточне редагування тексту і несе відповідальність за його зміст, достовірність наведених відомостей та використаних джерел.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність будь-якого конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар, В.І. (2003). Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади: за і проти / В.І. Бондар // Дефектологія. № 3. С. 2–5.
2. Колупаєва, А.А., & Таранченко О.М. (2023). Діти з особливими освітніми потребами: навчання та супровід у період повоєнної відбудови: навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ. 192 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739320/1/Kolupaeva.Taranchenko.Dity.z.OOP.vijna.pdf>
3. Миронова, С. (2016). Реалії та перспективи забезпечення інклюзивної освіти фахівцями. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. С. 5–10. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8b6d65b2-1f93-4b46-9039-6e5885e80b5e/content> (дата звернення: 01.10.2026).
4. Синьова, Є. П., & Федоренко, С. В. (2018). Тифлопедагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. 325с. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/12db45b4-ef3d-4787-a488-53935ca11421/content> (дата звернення: 01.10.2026).
5. Ярмола, Н, Коваль-Бардаш, Л, Компанець, Н, Квітка Н, & Лапін А. (2020). «Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі / навчально-методичний посібник». К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України. 208 с.
6. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. (2011). New York : Basic Books. URL: <https://dspace.sxcjpr.edu.in/jspui/bitstream/123456789/720/1/Howard%20Gardner%20-%20Frames%20of%20Mind%20The%20Theory%20of%20Multiple%20Intelligences-Basic%20Books%20%282011%29%20%281%29.pdf>
7. Goleman D. (2005). Emotional Intelligence. New York : Bantam Books. URL: <https://donainfo.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/09/emotional-intelligence-daniel-goleman.pdf>
8. UNESCO. Inclusion in Education: Guidelines for Policy Makers. Paris : UNESCO, 2020.

9. Офeцiйний сайт. World Health Organization. World Report on Vision. Geneva : WHO, 2019. URL: <https://www.who.int/countries/country-presence>
10. Corn A., Koenig A. (2018). Instructional Model for Social Skills Intervention Children with Visual Impairment. Creative Education. Vol. 9, no. 14. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?Referenceid=2384613> (date of access: 01.10.2026).
11. Millar S. (1997). Reading by Touch : Behavioral Sciences. London : Routledge. 352 p.
12. Drohomirecka A. (2016). Moja Twarz: diploma project // Behance. URL: https://www.behance.net/gallery/40725997/BOOK-FOR-THE-BLIND-AND-VISUALLY-IMPAIRED-thesis?locale=ru_RU (дата звернення: 10.05.2026)

REFERENCES

1. Bondar, V. I. (2003). Intehratsiia ditei z obmezhenymy psykhofizychnymy mozhlyvostiamy v zahalnoosvitni zaklady: za i proty [Integration of children with limited psychophysical capabilities into general education institutions: pros and cons]. Defektolohiia, 3, 2–5. [in Ukrainian].
2. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2023). Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: navchannia ta suprovid u period povoiennoi vidbudovy [Children with special educational needs: education and support in the period of post-war reconstruction] (Inciuzivna osvita series). Kyiv. 192 p. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739320/1/Kolupaeva.Taranchenko.Dity.z.OOP.vijna.pdf> [in Ukrainian].
3. Myronova, S. (2016). Realii ta perspektyvy zabezpechennia inkliuzyvnoi osvity fakhivtsiamy [Realities and prospects of providing inclusive education with specialists]. Naukovyi Chasopys. Korektsiina Pedahohika, 5–10. <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8b6d65b2-1f93-4b46-9039-6e5885e80b5e/content> [in Ukrainian].
4. Synova, Ye. P., & Fedorenko, S. V. (2018). Tyflopedahohika [Typhlopedagogy]: Textbook for students of higher educational institutions. Kyiv: National Pedagogical Drahomanov University. 325 p. <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/12db45b4-ef3d-4787-a488-53935ca11421/content> [in Ukrainian].
5. Yarmola, N., Koval-Bardash, L., Kompanets, N., Kvitka, N., & Lapin, A. (2020). Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori [Children with special educational needs in the general educational space]: educational and methodological guide. Kyiv: Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. 208 p. [in Ukrainian].

6. Gardner, H. (2011). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books.
<https://dspace.sxcjpr.edu.in/jspui/bitstream/123456789/720/1/Howard%20Gardner%20-%20Frames%20of%20Mind%20The%20Theory%20of%20Multiple%20Intelligences-Basic%20Books%20%282011%29%20%281%29.pdf> [in English].
7. Goleman, D. (2005). Emotional Intelligence. New York: Bantam Books.
<https://donainfo.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/09/emotional-intelligence-daniel-goleman.pdf> [in English].
8. UNESCO. (2020). Inclusion in Education: Guidelines for Policy Makers. Paris: UNESCO. [in English].
9. World Health Organization. (2019). World Report on Vision. Geneva: WHO.
<https://www.who.int/countries/country-presence> [in English].
10. Corn, A., & Koenig, A. (2018). Instructional Model for Social Skills Intervention Children with Visual Impairment. Creative Education, 9(14).
<https://www.scirp.org/reference/referencespapers?Referenceid=2384613> [in English].
11. Millar, S. (1997). Reading by Touch: Behavioral Sciences. London: Routledge. 352 p. [in English].
12. Drohomirecka, A. (2016). Moja Twarz: diploma project. Behance.
https://www.behance.net/gallery/40725997/BOOK-FOR-THE-BLIND-AND-VISUALLY-IMPAIRED-thesis?locale=ru_RU [in Poland].

Матеріал надійшов до редакції 14.06.2026
Прорецензовано 10.07.26
Схвалено до друку 5.10.2026

УДК 159.922.76:376.091.12:615.851.8

Ірина Орленко,

доктор філософії PhD, доцент,

доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

ДЗ «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,

докторант Інституту спеціальної педагогіки і

психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

E-mail: irinaorlenko901@gmail.com,